

I KÜLTƏPƏNİN SON NEOLİT KERAMİKASI (2015-2016-cı illərdə aşkar edilmiş arxeoloji materialları əsasında)

Açar sözlər: Son neolit, I Kültəpə, keramika, lokal xüsusiyyətlər

Ключевые слова: Поздний неолит, Кюльтепе I, керамика, локальные особенности.

Keywords: Late Neolithic, Kültepe I, pottery, local features.

Naxçıvançay vadisində yerləşən I Kültəpə yaşayış yeri təkcə Azərbaycan coğrafiyasında deyil, bütövlükdə Cənubi Qafqaz regionu üçün xüsusi dəyərə malikdir. Burada ötən əsrdən arxeoloji qazıntılar aparmaqla abidəni elmə qazandırmış görkəmli arxeoloq O.Həbibullayevin xidmətləri hər zaman minnətdarlıqla xatırlanmaqdadır. Məhz bu tədqiqatlar sayəsində abidənin çoxtəbəqəli olması, həmçinin Naxçıvanda neolit dövrünün ilk elementləri üzə çıxarılmışdır. Lakin bir vaxtlar təqribən 1,5 hektarlıq sahəni əhatə edən abidə şimal hissəsində kənd məscidi tikilməsi, cənubunda yol salınması, şərqində və qərbində yaşayış evləri salınması nəticəsində tədricən kiçilmişdir. Son illərdə Naxçıvançay vadisində aparılmış arxeoloji tədqiqatlar I Kültəpədə neolit dövrünün varlığını təsdiq etməklə yanaşı, onun çevrəyə də yayıldığını ortaya çıxarmaqla, yaşayış yerinin mühafizəsinin yaxşılaşdırılması üçün də stimül yaratmışdır. Abidədən götürülmüş karbon analizlərin nəticəsinin 6100-5000-ci illəri göstərməsi [6, səh.195] Neolit dövrünün final mərhələsində regionda mövcud olmuş mədəniyyətlərin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsində buradan aşkar edilmiş yeni materialların mühüm əhəmiyyətini göstərməkdədir. Onların içərisində keramika məmulatı xüsusi yer tutur.

I Kültəpənin neolit keramikası əsasən saman tərkibli, həmçinin saman və qum qarışıqlı gildən hazırlanaraq, yaxşı bişirilmiş və müxtəlif dərəcədə cilalanmışdır. Keramika məmulatı içərisində az miqdarda boyalı qab

fragmentlərinə rast gəlinməyə də, əksəriyyəti boyasız olumaqla əldə hazırlanmışdır. Rəngləri sarı (KT-16, № E218; № A180; № E193; № J028; № J038), çəhrayı (KT-16, № E225; № D162; № E106), qırmızı (KT-16, № G104), qəhvəyi-narıncı (KT-16, № J037) tonlar arasında dəyişir. Ayrı-ayrı lentşəkilli gil təbəqələrinin birləşdirilməsi yolu ilə hazırlanmış bu qablar hər iki üzdən sarı-çəhrayı və qırmızı rənglə anqoblanmışdır. Qabların kəsiyində bəzən qeyri-bərabər, bəzən də standart qalınlıqda boz təbəqə izlənilir. Böyük həcmli qablarda bu əlamət daha çox özünü biruzə verir. Onlar küpə, çölmək və çəllək tipli qablarla təmsil olunur (Şəkil 1).

Şəkil 1. I Kültəpədən aşkar olunmuş iri həcmli qablar (2016)

İri həcmli küpələrdə iki fərqli boğaz quruluşu izlənilir. Birinci tipə aid olan küpə silindrik boğazlı və yuvarlaq gövdəli olub çəhrayı rəngli saman qarışıqlı gildən hazırlanmışdır. İkinci nümunə isə qıfşəkilli boğaza malikdir (KT-16, № G104). Onun üzərində ağız kənarından çiyinədək şaquli istiqamətdə 2 cərgədə düzülmiş 8 sayda qabarıq dairələrdən ibarət ornament var (Şəkil 1,1). I Aruxlodan aşkar edilmiş qab ağız

kənarındakı eyni sayda və eyni formada ornamentinə görə onunla bənzər olub yalnız yuxarı hissəsindəki relyef qurşaqla fərqlənir [4, şəkl.32].

Çölmək tipli qablar saman və qum qarışıqlı gildən hazırlanmışdır. Onların bir qismi konusvari gövdəyə malikdir. Boz-qəhvəyi rəngli gildən hazırlanmış bu qablar hər iki üzdən müxtəlif dərəcədə cilalanmışdır (KT-15, № D163; № E158) (KT-15, № A142). Konusvari gövdəyə malik olan qablarda hal-qadabanlı (KT-15, № E114), xaricə doğru daban şəklində çıxıntılı (inv. № KT-15, G-33) və silindrik oturacaq formaları izlənilir (KT-15, № E115). Onların bənzərlərinə Şomutəpə [3, tablo. 144], Xatunarx [7, fiq. 9-2, 8, 17, 12], Hacı Firuz [19, fiq. 72, a; 74, b, c, d, i, m; 75, a-f], Təpə Kaleseh [5, Pl. 2. 9, 12, 14] kimi sinxron abidələrdə rast gəlinir.

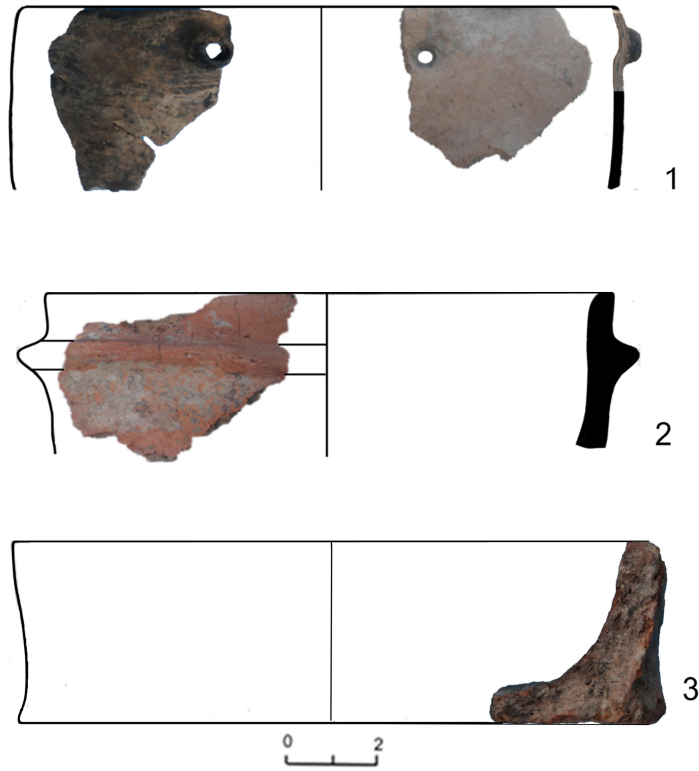
Bu qabların digər qismi ağzı içəriyə doğru yığılmış, xəfif yuvarlaq gövdəli olmaqla qırmızı rəngli, saman qarışıqlı gildən hazırlanaraq yaxşı bişirilmiş və hər iki üzdən cilalanmışdır (inv. KT-15, № E134; № E117). Bu tipli qablar Hacı Firuzdan məlumdur [19, fiq. 73, 74]. Qəhvəyi-boz rəngli, xarici səthi xəfif cilalanmış bu tipli qablardan biri gövdəsindəki qulp şəkilli çıxıntısı ilə diqqəti cəlb edir (Şəkil 1, 2). İri həcmli qablar üzərində çox sayda qeydə alınan belə çıxıntıların (KT-15, № A087; № F045; E-134; KT-16, J025; D165) bənzərlərinə Qafqazdakı Aruxlo yaşayış yerindən aşkar edilmiş keramikada [10, fiq. 9, 1-2], I Kültəpənin əvvəlki materialları arasında [1, tablo IX, 1-4], Şomutəpə [3, 56], Artaşen [18, tablo. 1, 6], Xatunarx [7, fiq. 9-2, 22, 24] və digər abidələrdən aşkar edilən keramika üzərində rastlanması onların Cənubi Qafqazın, o cümlədən, Azərbaycanın Neolit keramikası üçün xarakterik olmasını göstərir.

Çəllək tipli qablar qabarıq-silindrik formalı olub, divar qalınlıqları 1,8-2,5 sm arasında dəyişir. Əsasən təsərrüfat quyuları içərisində qeydə alınmış bu qablar hər iki üzdən cilalanmışdır (KT-15, № E117; № E125; KT-16, № J087; № E152). E kvadratının IV tikinti qatında qeydə alınan bu tipli qablardan biri

qabarıq silindrik gövdəli olub, hündürlüyü 45 sm, ağız diametri 31, oturacaq diametri 40 sm-dir. Qəhvəyi rəngli gilinin tərkibinə iri qum qarışdırılmışdır (KT-15, № E117). Digər qab qalın divarlı, qırmızı rəngli olub xarici səthinə sarı-çəhrayı rəngli nazik anqob çəkilməmişdir. Onun divar qalınlığı 1,5 sm, oturacaq qalınlığı 1 sm, diametri 45 sm-dir. Oturacağında hislənmə izləri olan bu qab saman qarışıqlığının üstünlük təşkil etdiyi gildən hazırlanmışdır (inv. № KT-15, E-15). Onların bənzərləri Şomutəpə [3, tablo 214, d-11], Xatunarxın III-IV təbəqələrində [7, Fig.9-2, 9,11], İmiris Qorada [11, Abb. 48, 1-2], Çatal Höyük yaşayış yerinin e.ə. 5900-cü ilə aid edilən VI A təbəqəsində [16, 88] aşkar edilmişdir.

Dayaz və geniş olmaları ilə fərqlənən tava tipli qablar saman və qum qarışıqlı gildən hazırlanmışdır. Divar qalınlıqları 1,5 sm, oturacaq qalınlıqları 1 sm, diametrləri 60-70 sm arasındadır (KT-15, № F021). Açıq-qəhvəyi rəngli gildən hazırlanmış bu tipli qablardan birinin oturacağına kənarlarından gövdəsinə doğru cərgə ilə novşəkili batıqlar çəkilməmişdir (KT-15, № G18). Qabın divarının kəsiyində izlənilən boz rəngli təbəqədə daha çox qum, onu hər iki üzdən əhatə edən təbəqənin tərkibində isə saman qarışıqlı üstünlük təşkil edir. Hər iki qabın divar qalınlığı ilə müqayisədə oturacaqlarının nazik olması onlardan çörək bişirilməsində istifadə edildiyini göstərir [6, səh. 195]. İri qum qarışıq gildən bişirilmiş məcməyi tipli qablar İranın Təpə Kaleseh abidəsinin Son Neolit təbəqəsindən [4, Pl. 2, 6,12], Hacı Firuz yaşayış yerindən [19, fiq. 80, a, b], həmçinin vaxtı ilə Göytəpədən [12, 26-30] və digər abidələrdən üzə çıxarılmışdır.

Böyük ölçülü təsərrüfat qablarından fərqli olaraq, məişət qabları çoxçeşiddlidir. Onlar kasalar, kiçik həcmli çölməklər, küpələr, qazan tipli, tava tipli və banka tipli qablarla təmsil olunur. Bu tipli qablardan biri lüləkli olması ilə digərlərindən fərqlənir [Şəkil 2,1].

Şəkil 2. I Kültəpədən aşkar olunmuş məişət qabları (2015)

Qəhvəyi rəngli, saman qarışıqlı gildən hazırlanmış qab düz ağızlı olub, kəsiyində boz təbəqə izlənir. Xarici səthi hislənmişdir (KT-15, № A142). O rəng və forma baxımından Urmiya hövzəsinin qabları ilə analogiya yaradır [18, səh. 99].

Kasa tipli qablar saman qarışıqlı gildən hazırlanaraq yaxşı bişirilmiş və cilalanmışdır. Onların bir qrupu konusşəkilli olub diametrləri 10-13 sm, divar qalınlıqları 0,7-1,2 sm arasında dəyişir. Bu qablardan birinin oturaçağı interyerə doğru xəfif batıq formadadır (KT-15, № A139). Bu tip oturaçaqlı qablar Hacı Firuz abidəsindən məlumdur [19, fiq. 91, i]. Qırmızı rəngli saman və qum qarışıq gildən hazırlanmış kasanın üzəri sarı rəngdə anqoblanmış və xəfif cilalanmışdır. Konusşəkilli kasalara Şomutəpə materialları arasında [3, tablo 212, 216), Xatunarxda [6. fiq. 9-2, 16] İrənin şimal qərbində yerləşən Təpə Kaleşin Son Neolit təbəqəsinə aid materiallar arasında [4, 459-472] da rast gəlinir. İkinci qrupa aid olan kasalar qabarıq gövdəli olub ağız quruluşuna görə 3 tipə ayrılır: xaricə

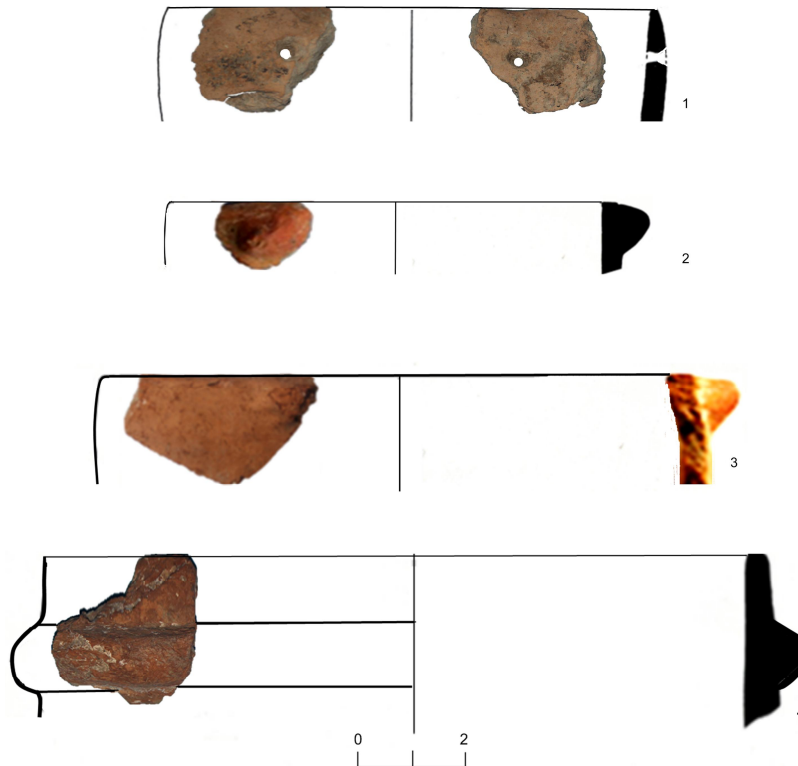
doğru meyilli olanlar, interyerə doğru yığılanlar və düz formalı olanlar. Ağız kənarları xaricə doğru açılan kasalardan biri E kvadratın V tikinti qatında qeydə alınmışdır (Şəkil 2, 2). Ağız diametri 12 sm olan bu kasa dəyirmi gövdəli, silindrik boğazlıdır (KT-15, № E151). Digər nümunə formasına görə onunla oxşar olub nisbətən kiçik həcmli olması ilə fərqlənir. (KT-15, № A117). Ağzı interyerə doğru yığılmış kasalardan biri sarı-çəhrayı rəngli saman və qum qarışıqlı gildən hazırlanaraq yaxşı bişirilmişdir. Hər iki üzdən yüngül cilalı olan bu qabın ağız diametri 16 sm-dir (KT-15, № D170; № E78; № A115). Onların hər ikisi silindrik oturacaqlıdır. Silindrik oturacaqlı qablar Hacı Firuz yaşayış yerindən məlumdur [18, fiq. 91, k, i, n, p].

Kiçik həcmli küpələr müxtəlif ölçülər və formalarla təmsil olunmuşdur. Onların bir qismi silindrik boğazlı olmaqla çəhrayı, qəhvəyi rəngli, saman qarışıqlı gildən hazırlanaraq xarici səthi narıncı rəngdə anqoblanmışdır (KT-15, № A161; № E105). Bu tip qabların bəzilərinin ağız kənarında dairəvi deşik açıl-

mış (KT-15, № A111), bəzən də boğazı relyef qurşaqla çevrələnmişdir (KT-16, № E229). Bənzərlərinə İranın şimal-qərbində yerləşən Təpə Xaleseh yaşayış yerinin son neolit təbəqəsində [5, PL. 2, 4], Xatunarxda da [7, fiq. 9-1, 22] rast gəlinir. Digər qismi isə geniş ağızlı olub, sarı-çəhrayı rəngli saman qarışıqlı, az miqdarda qum qarışıqlı gildən hazırlanmaqla yaxşı bişirilmişdir (KT-15, № E106, KT-15, № D170). Onlar öz yaxın paralellərini Şomutəpə [3, tablo 205, d-10, d-14, d-16], eyni zamanda Urmiya gölü hövzəsindəki Təpə Xaleseh abidəsinin son neolit təbəqəsinə aid keramika nümunələrində [5, 6, Pl. 2. 1], Hacı Firuz keramikası içərisində tapır [19, fiq. 85, g, h, v].

Kiçik həcmli kasa və küpələr bəzisinin ağzının kənarında bişmədən sonra silindrikdeşiklər açılmışdır, yaxud yuvarlaq formalı yapma ornamentlər tətbiq edilmişdir (Şəkil 3, 1-3). Qazan tipli qablar silindrik formalı olub divar qalınlıqları 1,5-2 sm, oturmaq qalınlıqları 1-1,2, diametrləri 25-45 sm arasında dəyişir. Divarları arasında qalın boz təbəqə izlənilir. Oturmaq formalarına görə 3 tiplə təmsil

olunur. Xaricə doğru çıxıntılı olanlar, interyerə doğru maili olanlar və düz formalı oturmaqlar. Birinci qrupa aid olanlar açıq qəhvəyi rəngli, iri qum və saman qarışıqlı gildən hazırlanmışdır (KT-15, № E42; № F006). İkinci qrupa aid olanlar yaxşı bişirilmiş və hər iki üzəndən cilalanmışdır (KT-15, № E72). Üçüncü tiplə aid olan qablardan biri qalın divarlı, qırmızı rəngli olub xarici səthinə sarı-çəhrayı rəngli nazik anqob çəkilmişdir. (KT-15, № E15). Bu tiplə qablar Şomutəpədə [3, Табл. 214, d-11; 215, 3], Urmiya hövzəsində Hacı Firuz yaşayış yerində [19, 1983: 321-325], Xatunarxın III-IV təbəqələrində [7, fiq. 9-1,4, 6,13] qeydə alınmışdır. I Kültəpənin Son Neolit keramikasında Cənubi Qafqazın və Urmiya hövzəsinin həmdövr qabları ilə ortaq xüsusiyyətlərin olması burada formalaşmış qədim mədəniyyətin səciyyəvi cəhətlərindəndir. Bununla yanaşı keramikanın hazırlanması, tərkibi və ornamental xüsusiyyətlərində fərqli əlamətlər də izlənilməkdədir. Qabların üzərindəki ornamentasiya bu baxımdan diqqətə layiqdir (Şəkil 3, səh. 1-4).

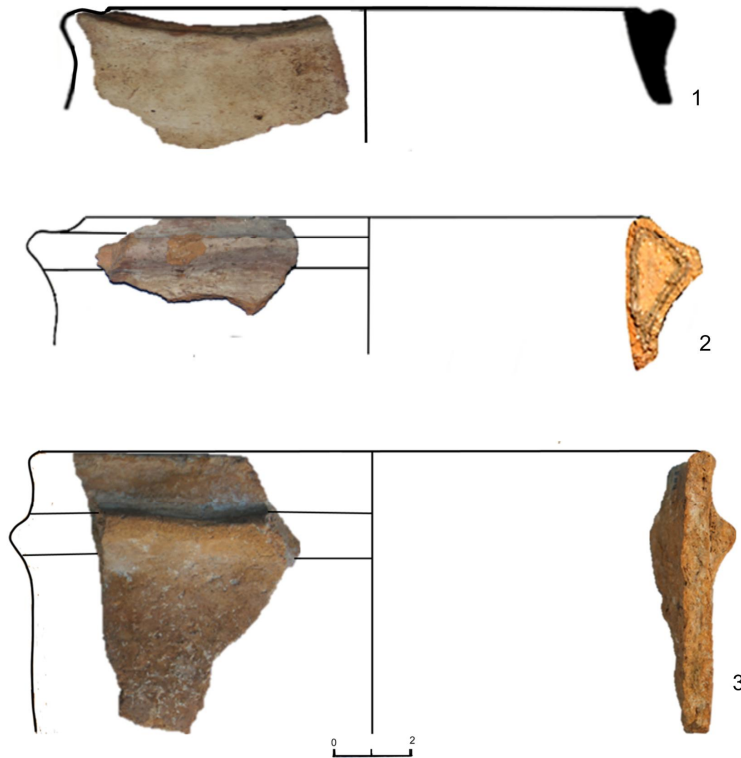

Şəkil 3. I Kültəpənin Son Neolit keramikası üzərindəki ornament tipləri

Onlar relyef qurşaqlar, yuvarlaq qabartmalar, qabların ağız kənarlarının dairəvi dəşilməsi, batıq və cızma ornamentlərlə təmsil olunur [13, Şəkil 3], hansı ki, paralellərinə Şomutəpə [3, tablo 210], Xatunarx [6, fiq. 9-1, 22; 2, 9], Yarımətəpənin Neolit keramikasında [15, fiq. 5, 8; fiq 7, 14, 19] və digər abidələrdə rast gəlinir. Onların içərisində relyef ornamentlər özünəməxsusluğu ilə seçilir. Bu qrupa aid dəyirmi, trapes və oval formalarla nümayiş olunan yuvarlaq qabartma ornamentlərin (KT-15, № E78; № E47; № F003; № E134) diqqət çəkən xüsusiyyətlərindən biri onların qabların ağız kənarından tədricən boğazına doğru yerdəyişməsidir [13, şəkil 4].

Relyef qurşaqlar özü də bir neçə formada ortaya çıxır: qabın boğaz hissəsini konus-

vari formada çevrələnmiş halda; eyni yerdə lakin kobud dalğavari şəkildə, qabın tam ağız kənarında yuxarıya doğru qabarıq formada və qabın boğaz hissəsində aşağıya doğru qalınlaşdırılaraq qulp şəkilli forma alan relyef qurşaqlar şəklində tətbiq edilmişdir (KT-15, № E86; № E149; № E152). Bu tipli relyef ornamentlərin bəzi nümunələrinə Şomutəpədə [3, tablo. 23], Muğanın neolit keramikasında [2, səh. 28-30], Təpə Xaleseh abidəsinin Son Neolit qablarında [5, Pl. 2. 7], həmçinin I Aruxlonun həmdövr qablarında rast gəlinmişdir [3, 32]. Lakin Naxçıvanın neolit keramikasında olduğu qədər çox çeşidli deyil. Bu işə onların lokal xarakterini nümayiş etdirir. Relyef qurşaqların diqqət çəkən xüsusiyyətlərindən biri də qabları ağız kənarından boğaz hissəyə doğru yerdəyişmələridir (Şəkil 3, 1-3).

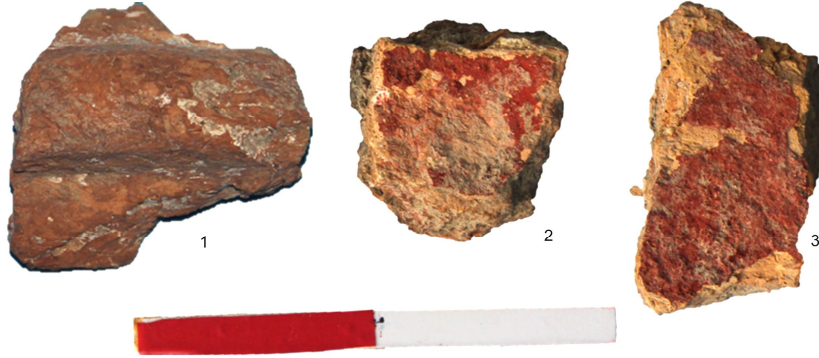
Şəkil 3. Relyef qurşaqların yerdəyişməsi (2015-2016)

Hələlik iki nümunə ilə təmsil olunan batıq ornamentlərin novşəkilli və dairəvi forması qeydə alınmışdır (KT-15, № G18; KT-16, № J058). Novşəkilli batıqlarla çevrələnmiş qaba vaxtı ilə Həbibullayevin I Kültəpədə apar-

dığı qazıntılar prosesində də rastlanmışdır. O, bu tip batıqların qabı bərpa etmək məqsədi daşdığını qeyd etmişdir [8, səh. 28]. Cızma ornamentlər də az sayda qeydə alınmışdır (KT-15, № E146). Çəhrayı rəngli və saman qarışıqlı

keramika üzərində tətbiq edilmiş bu tip naxışlardan biri həyat ağacının stilizə edilmiş obrazını xatırladır (KT-15, № F027). İraq ərazisindəki Yarımətəpə abidəsinin Neolit keramikasında [15, fiq. 5, 8; fiq. 7, 14, 19] eyni motivdə ornamentə rast gəlinir.

2013-2016-cı illərdə aparılmış qazıntılar zamanı I Kültəpənin neolit materialları içərisində az miqdarda boyalı qablara da rast gəlinmişdir. Onlar qəhvəyi və qırmızı rənglə boyanmış fraqmentlərdən ibarətdir (Şəkil 5).

Şəkil 5. I Kültəpənin neolit təbəqəsindən aşkar edilmiş boyalı keramika nümunələri (2016)

Qabların boyanmasında oxra və digər maddələrdən istifadə edilmişdir. 2015-ci ildə I Kültəpənin E sahəsindəki ocaqda qeydə alınmış oxra qalıqları, həmçinin sahənin cənubundakı ümumi divarın interyer hissəsində aşkar edilmiş boyaq qabı bu fikri sübut edir. İçərisində tünd qırmızı boyaq qalıqları qalmış qabın oturacaq diametri 16 sm olub qırmızı-qəhvəyi rəngli gildən hazırlanmışdı. Çevrəsi

3 sm qalınlığında sərt təbəqə ilə əhatə edilməklə evin döşəməsində basdırılmışdı. Döşəmədə basdırılmış qablara I Kültəpənin müxtəlif təbəqələrində rast gəlinmişdir. Bu əlamət həm təsərrüfat, həm də məişət xarakterli qablarda izlənilir. Eyni ilə 3-5 sm enində sərtləşdirilmiş təbəqə ilə əhatə olunmaları onların insanların həyatındakı əhəmiyyətini göstərir (Şəkil 6).

Şəkil 6. E sahəsindən aşkar edilmiş boyaq qabı (2015)

Onlara Cənubi Qafqazın, o cümlədən, Azərbaycanın digər regionlarındakı sinxron abidələrdə də rast gəlinmişdir. Bu isə həmin regionlarda yaşamış qədim əkinçi tayfaların həyat tərzi, mədəniyyətindəki ortaq xüsusiyyətləri əks etdirir. Bu xüsusiyyət samanlı keramikanın timsalında daha aydın görünür. Xatunax yaşayış yerindən aşkar edilən keramikanın 46 faizi saman, 42 faizi mineral, 12 faizi isə bitki-mineral qarışıqlıdır [7, səh. 209]. Məlum olduğu kimi, saman qarışıqlı keramikanın yayılması tədqiqatçılar tərəfindən “Kültürə mədəniyyəti” ilə əlaqələndirilmişdir [9, səh. 48]. İ.H.Nərimanovun fikrinə görə, bu tip keramika başlıca olaraq Kür çayının orta axarlarında yayılmışdır. Şimalda bu tip keramika Dağıstana, cənubda isə Araz çayına və Ararat vadisinədək yayılmışdır [17, səh. 117]. Şomutəpə yaşayış yerində qum qarışıq keramika 85%, saman qarışıq keramika isə 15%-dir [2, səh. 53]. Başqa yaşayış yerlərində bu nisbət bir qədər dəyişir. Göytəpədə qum qarışıq keramika 38,9 %-dir [12, səh. 28]. Buna bənzər faiz nisbəti həmçinin Ararat vadisinin abidələrində izlənməkdədir [7, səh. 192]. Bu həmçinin Naxçıvanda son illərin araşdırmaları ilə də təsdiqlənir və Cənubi Azərbaycan, Mil-Muğan düzünün abidələri ilə bağlanan Naxçıvanın qədim mədəniyyətinin özünəməxsus inkişaf yolu olduğunu təsdiq edir. Bununla yanaşı, I Kültürənin keramika məmulatı ilə Şomutəpə [3, tablo V, 5-8], Molla Nağı tərəsi [14, tablo VI, 3-6], Göytəpə, həmçinin Urmiya hövzəsində Hacı Firuz [19, fiq. 74], Təpə Kaleşəhin son neolit təbəqəsindən üzə çıxarılan saxsı nümunələri arasında bənzərlik müşahidə olunur ki, bu da Cənubi Qafqaz və Urmiya hövzəsi arasında əlaqələrin həyata keçirilməsində Naxçıvan ərazisinin xüsusi əhəmiyyətini göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Абибуллаев О.А. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку: Элм, 1982. 316 с.
2. Axundov T.İ., Mahmudova V.Ə., Ramazanlı H.X., Rəhmanov A.A., Vəliyev S.S. “Muğan Neolit-Eneolit ekspedisiyası”nın 2014-cü il tədqiqatları. // Azərbaycanca 2014-cü ildə aparılmış arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların yekunlarına həsr olunmuş Elmi sessiyanın materialları. Bakı, 2015, 188 s.
3. Ахундов Т.И. У истоков Кавказской цивилизации. Неолит Азербайджана. Шомутепе. Баку: Наука, 2012, 386 с.
4. Avşarova İ.N., Pirquliyeva Q.Ə. Qafqaz arxeologiyası. Dərslik. Bakı: «Bakı Universiteti» nəşriyyatı, 2010, 248 s. s. 155.
5. Alibaigi S., Khosravi S. and Aali A. Early villages and prehistoric sites in the Abharroud Basin, northwest of the Iranian Central Plateau / Documenta Praehistorica XXXIX (2012), p. 459-472.
6. Baxşəliyev V., Quliyeva Z., Marro C., Berthon R. Kültürə yaşayış yerində 2015-ci ildə aparılan arxeoloji araşdırmalar Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri. İctimai elmlər seriyası, 2016, №1, s. 193-211.
7. Badalyan S. et al. The Settlement of Akhnashen-Khatunarkh, A Neolithic Site in the Ararat Plain (Armenia): Excavation Results 2004-2009 // TUBA-AR, 2010, 13. P. 185-218.
8. Həbibullayev O.H. Kültürədə arxeoloji qazıntılar. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1959. 134 s.
9. Иессен А.А. Кавказ и Древний Восток в IV и III тысячелетиях до нашей эры, КСИИМК, в. 93, М, 1963. arheologija.ru/.
10. Kushnareva K.Kh. Southern Caucasus in prehistory: Stage of Cultural and Socio-economic Development from the Eighth to the Second Millennium B.C. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1997. 229 p.
11. Kikuradze T. Neolithische Siedlungen von Kvemo-Kartli, Georgien. // Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie. München, 1986. Band 29. 118 s.
12. Гулиев Ф., Гусейнов Ф., Алмамедов Х. Раскопки неолитического поселения VI тыс. до н. э. на холме Гойтепе (Азербайджан) // Материалы международного симпозиума «Азербайджан – страна, связывающая восток и запад. Обмен знаниями и технологиями в период

- «первой глобализации» VII-IV тыс. до н.э.». Баку: German Embassy, 2009. с. 26-30.
13. Quliyeva Z. I Kültərinin neolit keramikasının ornamental xüsusiyyətləri / Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsinin "Xəbərlər"i, 2016, №3, 368 s. 174-189.
 14. Музейбли Н. Вопрос происхождения Шомутепинской культуры в контексте новых раскопок. Сборник материалов международной конференции «Раннеземледельческие культуры Кавказа». Баку: Элм, 2012, с. 40-50.
 15. Merpert N. and Munchaev. Yarımtepe I and Yarımtepe II in northern Iraq. Source: Iraq, Vol. 49 (1987), pp. 1-36.
 16. Mellart J. Earliest Civilizations of the Near East. London, 1965, 145 p.
 17. Нариманов И.Г. Культура древнейшего земледельческо-скотоводческого населения Азербайджана. Баку: Элм, 1987, 260 с.
 18. Palumbi G. A Preliminary Analysis on the Prehistoric Pottery from Aratashen (Armenia). // Les Cultures du Caucase (VI-IIIème millénaires avant notre ère). Leurs Relations avec le Proche-Orient / Sus la direction Bertille Lyonnet. P.: CNRS Editions 2007. P. 63-76.
 19. Voigt M. Haji Firuz Voigt M.M. Hajji Firuz Tepe, Iran: The Neolithic Settlement. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1983, 396 p.

Зейнеб Кулиева

**КЕРАМИКА ПОЗДНЕГО
НЕОЛИТИЧЕСКОГО ПЕРИОДА
КЮЛЬТЕПЕ I**

**(на основе археологических материалов,
найденных 2015-2016 гг.)**

РЕЗЮМЕ

В статье были проанализированы особенности Неолитической керамики Нахчывана. Исследования показывают, что керамика имеет значение для создания представления об определенном пе-

риоде. С этой точки зрения, немаловажны керамики позднего неолитического периода Кюльтепе I, которые были обнаружены в результате археологических раскопок 2014-2016 гг. Цель исследования, является проследить образ жизни местных племен, процесс развития ремесла и искусства, выяснить локальные особенности неолитической культуры Нахчывана.

Во время исследования выяснено, что поселение Кюльтепе I было одним и древнейших неолитических памятников Южного Кавказа. Анализы углей из нижних неолитических горизонтов поселения Кюльтепе I показывает 6070-6014 гг. до н.э. Археологические материалы, выявленные из Кюльтепе I позволяют проследить особенности позднеолитической культуры, а также изменения в образе жизни древних людей.

Большая часть керамики изготовлена из глины с примесью мякины и обожжены в разных оттенках красного цвета. На срезе стенка керамических изделий прослеживаются необожженная серая, а иногда черная прослойка. Они были орнаментированы с ленточными рельефами, круглыми налепами, круглыми отверстиями, удлиненными впадинами и врезными узорами. Некоторые из них совпадают с орнаментами синхронных памятников Восточной Анатолии, Месопотамии и Южного Кавказа, но рельефные пояса и удлиненные впадины отражают локальный характер неолитической культуры Нахчывана.

Керамические изделия Кюльтепе I сходны материалами из поселений Южного Кавказа, в том числе и Азербайджана. Близкие параллели известны из Шомутепе, Молла Нагитепеси, Гейтепе, Гаджи Фируз и других памятников. На основе исследований можно сказать, что оседлые и кочевые племена Нахчывана заселялись в конце неолитического периода.

Zeyneb Guliyeva

**LATE NEOLITHIC CERAMICS OF
KULTEPE I**

**(On the basis of the archaeological
materials found in 2015-2016)**

SUMMARY

In article, ornamental features of Neolithic ceramics of Nakhchivan have been analyzed. Researches show that ceramics are important for creation representation about certain the period. From this point of view are important, ceramics of the Late Neolithic period to Kultepe I, which have been found as a result of archeological excavations of 2013-2015. The research objective is to track a way of life of local tribes, development of craft and art, to find out local features of Neolithic culture of Nakhchivan,.

This research determined that the settlement of Kültepe I was one of the most ancient Neolithic sites in the South Caucasus. Analyses from the lower Neolithic horizons of the settlement of Kültepe I showed 6070-

6014 BC. The archaeological materials revealed at Kültepe I allow us to track features of late Neolithic culture, and also observe changes in ancient life ways.

The majority of archaeological finds are represented by pottery. Most of the ceramics were made with chaff tempered clay and fired in different shades of red. The core visible in the sherd profile is sometimes grey or black, indicating incomplete firing. Ornaments have been presented, with tape reliefs, round to sticks, round holes, extended hollows and the incised patterns. Some of them coincide with ornaments of synchronous monuments East Anatolia, Mesopotamia and South Caucasus, but relief belts and the extended hollows reflect local nature of Neolithic culture of Nakhchivan.

Pottery of Kültepe I is similar to materials found in settlements throughout the South Caucasus, including Azerbaijan. Close parallels are known from Shomu Tepe, Molla Nagi Tepesi, Gey Tepe, Haji Firuz and other sites. Apparently, settled and nomad tribes on the valley Nakhchivançay became populated at the end of the Neolithic period.